

Шкільне суспільствознавство: традиції та методичні новації

Тамара БАККА

Після розпаду СРСР і ліквідації марксистсько-ленінської ідеології як методологічної бази навчання, розвитку і виховання молоді в Україні виникла потреба введення до змісту шкільної освіти навчальної дисципліни, яка забезпечувала б опанування учнями сутності таких категорій, як «людиназнавство» й «світознавство» на засадах їх інтеграції та чіткої диференціації відповідно до сфер життєдіяльності людини і суспільства через засвоєння знань, формування вмінь і навичок, просування від відомого до невідомого [1].

У 90-х роках ХХ ст. до варіативної частини шкільного навчального плану було введено експериментальний предмет «Людина і суспільство». Програму даного курсу склав Р. Арцишевський, під редакцією якого було видано серію навчальних посібників — «Світ і людина. 8 клас», «Особа і суспільство. 9 клас», «Людина в сучасному світі. 10 — 11 класи».

З часом з експериментальної дисципліни курс «Людина і суспільство» переріс у навчальну дисципліну, яка включає низку суспільно-політичних дисциплін: «Людина і суспільство», «Людина і світ», «Основи політології», «Основи релігієзнавства», «Основи філософії», «Основи соціології», «Основи громадянської освіти», «Основи економічних знань», «Основи прав людини».

Навчальне суспільствознавство на відміну від суспільствознавства академічного, наукового, представники якого проводять свої дослідження в царині різноаспектних проблем на багатьох рівнях, має три рівні, які сформувалися ще за радянських часів.

Перший рівень — це шкільне суспільствознавство, мета якого полягає у збагаченні учнів насамперед фундаментальними, базовими

знаннями про суспільство і державу, в якій вони живуть, з тим, щоб створити життєву кар'єру, не завдаючи шкоди ні іншим людям, ні державі, ні суспільству в цілому.

Другий (проміжний) рівень охоплює суспільствознавчі курси, які вивчаються у середніх навчальних закладах підвищеного типу і передбачають певну спеціалізацію у підготовці випускників.

Третій (найвищий) рівень — це вузівське суспільствознавство, яке включає (якщо вести мову про загальноосвітні й спеціальні дисципліни) значну кількість різноманітних курсів [2].

Сьогодні дослідники пропонують підхід, згідно з яким шкільне суспільствознавство визначається як комплекс навчальних дисциплін, покликаних закласти в свідомості учня основи філософського, культурологічного, правового, економічного, політологічного, громадянського та інших відгалужень знань, кожне з яких має свій предмет вивчення, свої специфічні моральні, інтелектуальні, інформаційні засоби впливу на учнів.

Грунтуючись на такому визначенні сутності шкільного суспільствознавства, до його змісту пропонується включати знання з основ філософії, основ культури, основ економіки, основ права, основ політики і демократичного громадянства. Такий зміст, однак, не означає, що ці знання матимуть сталий, чітко визначений характер. На відміну, наприклад, від історії чи правознавства, які спрямовані на опанування учнями певних знань, умінь і навичок, суспільствознавство покликане формувати в учнів ціннісні орієнтації та світоглядні категорії.

Водночас «суспільствознавство» — категорія містка, полі-

предметна, вона репрезентує багатогранну галузь знань, поєднує низку навчальних дисциплін, за кожною з яких стоїть певна наука. Звичайно, це створює деякі труднощі для концептуалізації шкільного суспільствознавства, адже ці дисципліни не вивчаються в школі; необхідно вибрати основні з-поміж них. Але, з іншого боку, якщо створити методологічно вмотивовану концепцію вивчення шкільного суспільствознавства як цілісної системи знань, то її пізнання формуватиме в учнів широту мислення, масштабність світогляду, глибоке світоглядне розуміння гуманізму як первинної субстанції людських відносин і суспільного життя.

Важливість навчальної дисципліни, яка дає учням старших класів знання про суспільство, зумовлюється також змістом стратегічних завдань, що покликана вирішувати загальноосвітня школа, яка готує особистість до життя в суспільстві.

Сучасна освіта, насамперед суспільствознавча, має допомогти учням якомога краще збагнути природу суспільства й держави, в якій вони живуть, розкрити можливості й передумови для реалізації ними своїх прагнень та інтересів у суспільному житті. Звідси випливає, що шкільні знання про суспільство мають охоплювати передусім вивчення загальноновизначених сфер життєдіяльності суспільства — тих, крізь які неминуче пролягатиме шлях нинішніх школярів. Ідеться про ідейно-світоглядну (інформаційну), економічну, соціальну і політичну сфери суспільного буття. Невід'ємною тут є етико-нормативна, культурна сфери. Індивід має глибоко усвідомлювати себе як особистість, як громадянина, суб'єкта прав і обов'язків, який повною мірою усвідомлює пере-

ваги унормованого суспільного життя над хаотичним.

Виходячи з викладеного вище, до пріоритетних напрямів шкільного суспільствознавства належить формування в учнів розвинених морально-інтелектуальних якостей, утвердження гуманістичних правил і норм життя в суспільстві, цивілізованих стандартів поведінки, вкорінення у свідомості основних засад волелюбності й самодисципліни духу, правової і політичної культури, економічного мислення, патріотизму, вироблення вміння обстоювати свої права і свободи, потреби та інтереси у тісному поєднанні з інтересами держави суспільства.

Головна функція суспільствознавчих дисциплін полягає у забезпеченні належної соціалізації молодого покоління, сприятт засвоєнню учнями культурних цінностей, норм, установок, формуванні їхньої життєвої позиції на основі засвоєння соціального досвіду. Не заперечуючи світоглядну роль інших дисциплін гуманітарного циклу, один із дослідників цієї проблеми Ю. Стежко наголошує на тому, що «саме суспільствознавство, зокрема курс «Людина і світ», є найбільш потужним засобом формування сенсожиттєвих ціннісних орієнтацій старшокласників у навчальному процесі загальноосвітніх шкіл завдяки своїй спрямованості на загальне бачення відносин «людина — суспільство — світ» [3]. Рациональність суспільствознавства постає ціннісним духовним регулятором поведінки людини, в основі якого — знання про об'єктивні закономірності суспільного розвитку, про загальнолюдські, національні та особистісні смисли людського буття.

Реалізація основної мети та здійснення специфічних навчально-виховних завдань шкільного суспільствознавства залежить не лише від змісту навчальної дисципліни. Важлива роль належить раціональному поєднанню конкретного матеріалу з його логічно-переконливим узагальненням, що завершується утворенням певних понять як

форми наукового пізнання, яка відображає суттєве в об'єктах, що вивчаються.

Згідно з Державним стандартом освітньої галузі «Суспільствознавство» у середніх загальноосвітніх навчальних закладах поряд з інваріативними («Людина і світ» та «Людина і суспільство») впроваджуються нові суспільствознавчі курси за вибором для поглибленого вивчення вищезазначених проблем.

Для курсів за вибором пропонується комплекс програм шкільного суспільствознавства: «Практичне право» (8(9) класи загальноосвітніх навчальних закладів); «Права людини» (10 клас); «Вчимося бути громадянами» (7(8) класи) «Громадянська освіта» (9 — 11 класи); «Європейські студії» (8—12 класи) тощо.

Наведемо коротку характеристику кожної з означених програм.

Програма «Практичне право» — це курс за вибором для учнів 8 (9) класів. У пояснювальній записці розкривається пропедевтичний характер курсу, що доповнює і розвиває правову освіченість школярів, формулюється основна мета курсу, зазначається кількість годин: 34 (1 година на тиждень).

Завдання курсу полягають у:

- ознайомленню учнів з правом, його важливою роллю в житті суспільства, прищепленні інтересу до права та мотивуванні його застосування;

- вихованні в учнів правової культури, адекватної громадянської позиції, навчанні їх діяти в різноманітних життєвих ситуаціях відповідно до норм права, аналізувати з правового погляду процеси та ситуації, що відбуваються в суспільстві, використовувати правові знання та навички поведінки для реалізації й захисту своїх прав;

- сприятт формуванню у дітей розуміння фундаментальних принципів і цінностей, таких як права людини, демократія, правова держава та ін., що становлять основу демократичного суспільства в Україні;

- розвиткові базових навичок, включаючи критичне мислення, рефлексію, вміння розмірковувати, спілкуватися, спостерігати, розв'язувати проблеми [4].

Програма не містить великого обсягу матеріалу, залишаючи час для використання різноманітних активних методів засвоєння знань. Пропонується використовувати в навчанні дітей ресурси громади: запрошувати суддів, адвокатів, міліціонерів, активно співпрацювати з батьками, організувати позашкільну діяльність учнів.

Програма «Права людини» (автори О. Пометун, Т. Ремех) [5].

Головне завдання курсу — сприяти формуванню правового світогляду молоді, який включає систему теоретичних поглядів на права й основні свободи людини, відповідну активну життєву позицію, ціннісні орієнтири, ідеали, переконання, принципи пізнання.

Вивчення курсу покликане сприяти усвідомленню учнями необхідності побудови правової держави, дотримання принципів верховенства демократичного права як державними органами, так і окремими особами.

У ході вивчення курсу наголошується, що права і свободи людини не є суто правовими та нормативними установками, ці права поведінки людей випливають з моральних, етичних, політичних, культурних нормативів суспільства тощо.

Для досягнення головної мети викладання передбачається дотримання ряду умов.

По-перше, слід коротко розповісти учням історію боротьби за права людини та основні свободи. Однак слід враховувати, що історія викладається не як самоціль, а як аргумент на доказ того, що всі народи світу намагалися визначити сутність гідності, цінності людської особи та її прав. Ці намагання тривають і нині. Важливо проілюструвати це фактами боротьби за громадські та політичні права, кампаніями проти рабства, боротьбою за економічні й соціальні права тощо.

По-друге, працюючи над тек-

стом Загальної декларації прав людини, бажано дати учням змогу відчувати мову декларації, реальні життєві проблеми, пов'язані з її принципами та нормами. Робити це слід для того, щоб принципи не сприймалися учнями як абстрактні, а переконували їх у можливості на практиці застосовувати справедливість, свободу та рівність.

По-третє, вдаватися до розмірковування. Культура прав людини засвоюється лише тоді, коли люди переконані, що це необхідно. Ця культура вимагає постійного захисту. Кожний повинен розуміти, що твердження «я маю право на це» впливає не з твердженем «я хочу цього» чи «це мені потрібно», а з: «це — моє право, воно надане мені державою і суспільством».

По-четверте, виховувати грамотність у питаннях щодо прав людини. Це грамотність особливого порядку, оскільки саме вона виховує здатність виносити відповідальні та правильні рішення й судження, життєво необхідні для виживання. Позитивний досвід, набутий у школі, може допомогти розвиткові цих здібностей.

По-п'яте, застосовувати колективне обговорення проблем за повної свободи висунення проєктів, рішень. Мета цього методу полягає в тому, щоб обговорити і записати все, що пропонується, хоч би яким неймовірним воно уявлялось. Існує три правила такого обговорення: 1) пояснення теми; 2) прийняття всіх висловлених ідей; 3) відмова від будь-якої критики під час цього процесу. Необхідно сприяти тому, щоб учні не поспішали з аналізом, а продумали всі можливі варіанти рішення.

По-шосте, виховувати впевненість у собі та прищеплювати повагу до інших. Вчитель допомагає учням самореалізуватися: вільно висловлюватися, спілкуватися між собою і турбуватися одне про одного.

По-сьоме, заслужити довіру класу. Уважно й доброзичливо роз'яснювати кожний вид роботи; пояснювати незнайомі слова,

поняття; забезпечити дітей інформацією (не лише з конкретного виду роботи, а за суміжними проблемами, які стосуються життя учнів); виявляти тактовність.

Програма «Вчимося бути громадянами» [6]

Цей курс адресований учням 7 (8) класів загальноосвітніх навчальних закладів, як складова суспільствознавчої освіти. Він ставить за мету «виховувати сучасного громадянина-патріота української держави, готувати учнівську молодь до виконання ролі активних громадян та ознайомити її з громадянськими навичками й цінностями, необхідними для ефективної участі в житті громадян» [7].

Матеріалами курсу передбачено розвиток громадянської компетентності, а саме таких її елементів:

▲ навчальна компетентність (здатності, пов'язані з необхідністю подальшої освіти у соціальних умовах, що постійно змінюються);

▲ дослідницька компетентність (здатності, пов'язані з аналізом та оцінкою поточної соціальної ситуації);

▲ компетентність соціального вибору (здатності, пов'язані з умінням здійснити вибір і прийняти рішення в конкретній соціальної ситуації, під час зіткнення з конкретними соціальними проблемами);

▲ компетентність соціальної дії (здатності, пов'язані із завданнями щодо реалізації зробленого вибору, прийнятого рішення);

▲ комунікативна компетентність (здатності спілкування з іншими людьми, передусім під час вирішення соціальних проблем) [92, 443].

Особливістю курсу «Вчимося бути громадянами» є те, що він укладений за тематичним принципом. При цьому забезпечується послідовне, цілісне розкриття всіх тем курсу, які розпочинаються з особи, її найближчого середовища — сім'ї, родини, з наступним поглибленням і вдосконаленням в інших соціальних групах. Кожна тема — «це своєрідний концентр, що включає певне

коло питань, характерних для тієї чи іншої суспільної групи... Запропоновані проблеми в темах розглядаються в морально-етичному, правовому, історико-культурному аспектах». Окрім того інформаційний компонент кожної теми має вихід на певну суспільну дію, яку учні зможуть реалізувати як на уроці, так і у вигляді домашнього завдання. Курс має практичну спрямованість, оскільки «передбачає виконання колективних та індивідуальних завдань, що зорієнтовані на конкретні дії: провести опитування, заповнити анкету, скласти розвід тощо» [8].

Програма «Європейські студії» [9]

Це інтегрований курс на модульній основі, який можна викладати як окремий факультативний курс для учнів 8—12 класів (розрахований на 34 години).

Модулі курсу можуть також використовуватися окремо під час викладання таких предметів, як «Історія», «Географія», «Громадянська освіта», «Людина і світ», «Іноземна мова», «Основи економіки».

Зміст курсу складає комплекс знань, умінь, навичок та компетентностей, які мають сприяти активній участі в політичному, правовому, економічному й культурному житті сучасного суспільства і вихованню учня як свідомого громадянина України та Європи.

Програма «Громадянська освіта» (Р. Арцишевський, Т. Бакка, І. Гейко та інші, упорядник С. Позняк) [10]

У пояснювальній записці зазначено, що «серйозною перешкодою на шляху українського суспільства до становлення та розвитку демократії є відсутність досвіду життя в умовах демократії. Внаслідок цього в Україні об'єктивно зростає значення громадянської освіти — інтегративної галузі гуманітарних знань, що повинна підготувати громадян до життя в умовах демократії. Саме тому актуальним завданням для України є впровадження курсу громадянської освіти в загальноосвітніх навчальних закладах» [11].

2007. — № 5

Головною метою курсу є сприяння формуванню особистості, якій притаманні демократична громадянська культура, усвідомлення взаємозв'язку між ідеями індивідуальної свободи, прав людини та її громадянської відповідальності, готовність до компетентної участі в житті суспільства.

Завданнями курсу «Громадянська освіта» є:

- надання школярам знань про світові демократичні здобутки та особливості становлення демократії в Україні;
- формування мотивації та основних умінь, необхідних для відповідальної участі в громадсько-політичних процесах, критично-конструктивне ставлення молоді до життя суспільства;
- сприяння формуванню орієнтації учнів на загальнолюдські демократичні цінності;
- сприяння становленню активної життєвої позиції громадян щодо реалізації ідеалів і цінностей демократії в Україні;
- створення умов для набуття учнями досвіду громадянських дій, демократичної поведінки та спілкування [12].

Відмінність курсу від традиційних полягає в тому, що, поперше, він є інтегрованим, тобто охоплює філософські, аксеологічні, політичні, правові, економічні, культурологічні, соціально-психологічні знання тощо. По-друге, завданням курсу є не тільки надання певної суми знань, а насамперед — «сприяння формуванню особистісних якостей та ціннісних орієнтацій, притаманних громадянину демократичного суспільства, формування вмінь громадянської участі, громадянської відповідальності» [13].

Зміст програми враховує послідовність вивчення філософських, аксеологічних, правових, економічних, культурологічних знань, умінь, навичок та практичних дій особистості для життя в демократичному суспільстві.

Програма розрахована на вивчення курсу в 9 — 11 класах по 34 години на рік (1 година на тиждень).

Таким чином, проведений нами аналіз програм із суспільствознавчих дисциплін дає підстави стверджувати, що створено ґрунтовну методичну базу для викладання їх на новому рівні, що відповідає вимогам сьогодення. З огляду на це варто розглянути особливості концептуалізації категорій шкільних суспільствознавчих дисциплін.

Відправні категорії концептуалізації навчальної дисципліни — це категорії, які дають власну назву тій чи іншій галузі знань і в яких більш-менш виразно віддзеркалюється специфіка предмета і завдань даної дисципліни.

Відправні категорії концептуалізації запропонованих навчальних дисциплін можуть бути кількох типів. Перший тип — це монопредметні відправні категорії. Вони вказують на те, що межі концептуалізації даної теоретичної системи обмежуються предметом однієї науки. Другий тип — діапредметні поняття, у змісті яких відображено синтез предметних сфер двох наук (наприклад, правознавства і політології). Третій тип — поліпредметні поняття інтеграційної спрямованості, в яких окреслюються предметні поля трьох і більше споріднених наук. Особливе місце посідає четвертий тип категорій, які можна умовно позначити як «суперполіпредметні», або «безпредметні» поняття-концепти. Тут ідеться про поняття, зміст яких відзначається своєю «бездонною» абстрактністю і які внаслідок цього можуть обіймати безкінечну множину найрізноманітніших предметних сфер.

Таку інтегрованість різних категорій на разі забезпечує навчальний курс «Людина і світ», адже під цю назву можна поставити значну кількість тематичних спрямувань, кожне з яких буде правомірним. Наприклад, «Людина і світ музики», «Людина і світ політики», «Людина і світ природи», «Первісна людина і прадавній світ», «Людина в античному світі» тощо. При цьому поняття «світ» нерідко вживається у переносному розумінні, позбавляючи цим відправну катего-

рію однозначності, що в свою чергу загрожує логічною плутаниною в поняттях. Отже, предмет навчальної дисципліни, про яку йдеться, має охоплювати «людиназнавство» і «світознавство».

Свого власного проблемного поля (воно має бути в кожній навчальній дисципліні) у шкільного суспільствознавства немає. В ньому інтегровано понад 30 наук.

Будь-яка інтеграція проходить крізь диференціацію, будь-який синтез — крізь аналіз. Спочатку пізнаються одиничні елементи, потім вони інтегруються в цілісну систему знань, що супроводжується поступовим ускладненням процесу пізнання. Незмінна аксіома шкільного пізнання — від простого до невідомого. Що ж до курсу «Людина і світ», то тут інтегрується значна кількість не відомих учням наук (точніше, їх фрагментів). Таке «інтегрування» (невідомого з невідомим) не може не позначитися на сприйнятті дисципліни, ставленні до неї учнів і вчителів.

Якою ж має бути концепція структурування змісту суспільствознавчих дисциплін у середній загальноосвітній школі? На нашу думку, насамперед слід повернути цьому навчальному курсу його відправну категорію — «Суспільствознавство».

Дослідження показали, що ця категорія має незаперечні переваги над поняттям «людина і світ», адже суспільствознавство орієнтує пізнавальний процес лише на один із «світів» — світ суспільного життя і вказує на ту галузь знань, яка є основою вивчення, концептуалізації даного курсу. «Суспільствознавство — це знання про суспільство». Відправна категорія тут однозначно окреслює предметну сферу навчального курсу, його спрямування.

Наведений перелік та основні характеристики предметів, що входять до шкільного суспільствознавства, засвідчує, що нині воно перетворюється із засобу ідеології на повноцінний курс, який складається з багатьох дисциплін і готує учнів до життя у

суспільстві, його вдосконалення засобами своєї діяльності на користь собі як члену суспільства і всього суспільства в цілому.

Аналіз наведених програм засвідчує, що їх зміст не підміняє змісту навчальних предметів, а виступає ґрунтовним доповненням до теоретичних знань, яких учні набувають у ході вивчення предметів основної програми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скиба В.Й. Політологія. Теорія та методика навчального курсу. — К., 1992. — С. 41—45.
2. Там само. С. 43.
3. Стежко Ю.Г. Формування сенсжиттєвих ціннісних орієнтацій старшокласників у процесі вивчення суспільство-

знавчих дисциплін: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 — теорія і методика виховання. Інститут проблем виховання АПН України. — К., 2004. — С. 2.

4. «Практичне право». Програма курсу за вибором для учнів 8 (9) класів загальноосвітніх навчальних закладів // Книга вчителя історії, етики, основ правознавства: Довідково-методичне видання / Упоряд. Р. І. Євтушенко, О. В. Галєгова. — Вид. 2-е, доповн. — Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. — С. 413—416.

5. «Права людини». Програма курсу за вибором для гімназій, ліцеїв та класів суспільно-гуманітарного профілю (35 годин) // Книга вчителя історії, етики, основ правознавства: Довідково-методичне видання / Упоряд. Р. І. Євтушенко, О. В. Галєгова. — Вид. 2-е, доповн. — Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. — С. 417—425.

6. Програма курсу «Вчимося бути громадянами» для учнів 7 (8) класів загальноосвітніх навчальних закладів // Книга вчителя історії, етики, основ правознав-

ства: Довідково-методичне видання / Упоряд. Р. І. Євтушенко, О. В. Галєгова. — Вид. 2-е, доповн. — Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. — С. 441—446.

7. Там само, С. 442.

8. Там само, С. 444.

9. Програма навчального курсу «Європейські студії» для загальноосвітніх навчальних закладів // Книга вчителя історії, етики, основ правознавства: Довідково-методичне видання / Упоряд. Р. І. Євтушенко, О. В. Галєгова. — Вид. 2-е, доповн. — Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. — С. 447—450.

10. Програма «Громадянська освіта» для загальноосвітніх навчальних закладів // Книга вчителя історії, етики, основ правознавства: Довідково-методичне видання / Упоряд. Р. І. Євтушенко, О. В. Галєгова. — Вид. 2-е, доповн. — Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. — С. 425—441.

11. Там само, С. 425—426.

12. Там само, С. 426.

13. Там само, С. 427.

Використання картин історичної тематики на уроці: створення образів чи міфів?

Дмитро ДЕСЯТОВ

В успішному здійсненні навчально-виховного процесу під час уроку наочність відіграє надзвичайно велику і важливу роль. За допомогою наочності засвоєння навчального матеріалу відбувається шляхом сприйняття історичних подій через «живе споглядання», конкретизуються учнівські знання, створюються певні логічні поєднання тих чи інших питань, що вивчаються. На основі безпосереднього сприйняття предметів чи за допомогою зображень у процесі навчання в учнів формуються образні уявлення і поняття про історичне минуле. Застосовуючи наочність на уроці, вчитель досягає кількох результатів одночасно: 1) залучає учнів до безпосередньої діяльності під час уроку; 2) посилює увагу й пам'ять учня, пробуджуючи його цікавість до об'єкта споглядання; 3) сприяє кращому запам'ятовуванню учнем програмового матеріалу через виникнення в свідомості учнів певних логічних зв'язків. (Дослідження німецьких учених Г. Бауера та А. Пайвіо засвідчили, що

обсяг матеріалу, котрий запам'ятовується, з використанням наочності збільшується майже у 1,5 раза — з 34 % до 67 %) [1]; 4) вдосконалює процес викладання історії, заохочує учнів до вивчення історії шляхом урізноманітнення не лише матеріалу, а й методів викладання; 5) розвиває в учнів спостережливість, уяву, пам'ять, зв'язне мовлення, навички аналізу окремих історичних подій та фактів і вироблення на основі даних цього аналізу певних висновків — як конкретних, так і абстрагованих [2].

Принцип наочності сформулював і обґрунтував ще в XVII ст. Я. Коменський, і з того часу цей принцип не втратив своєї актуальності й важливості. Це знаходить своє відображення в розмаїтті видів наочності та їх класифікацій. За визнанням методистів, усі класифікації зводяться до визначення двох-трьох однорідних груп, до яких належать або тільки наочне приладдя, або всі наочні засоби навчання історії. В останньому випадку розрізняють: 1) справжні речові

пам'ятки минулого; 2) образотворчі (образні) засоби; 3) умовно-графічні засоби [3].

Серед цих видів наочних засобів використання картин історичної тематики в процесі навчання має особливий ефект, оскільки засвоєння знань відбувається в атмосфері інтелектуальних, моральних та естетичних переживань, творчості вчителя й учнів. Використання такої картини дозволяє сформулювати історичний образ минулого, який закарбовується в пам'яті, сприймається не тільки розумом, а й серцем дитини. Отже, ми можемо говорити про розвиток образного мислення учнів і, зокрема, їхньої історичної уяви. Образне мислення відіграє значну роль у навчанні та вихованні сучасної людини, адже відповідає законам природи, сприяючи гармонійному розвитку обох півкуль мозку, розвиваючи пам'ять і здатність концентрувати увагу. Слід також зважати на те, що багато понять, узагальнень, що вивчаються в курсі суспільних дисциплін, мають певну художньо-образну основу, що